

(ואם תאמר, לפרש"י גם בשהיתה להם יד ונקטעה, יכולני לקיים בהם 'יד העדים' במה שנשאר? וי"ל שלימד הכתוב להצריך אותה יד שהיתה להם בשעת העדות. וכיון שאין אותה היד קיימת כמות שהיתה, שנקטעה מקצתה — נפטר הלא מכל וכל, דבעינן קרא דכתיב [ואולם מהתוס' שכתבו גם במצורע שמדובר שהיתה לו בזה ונקטעה אח"כ, מבואר שלא סברו כרש"י, שהרי לרש"י יש מיעוט מיוחד בסקילה שצריך יד שהיתה להם כבר].

נמצא מבואר שלפרש"י אפילו נקטעה מקצת מידם מיעט הכתוב. וא"כ יש לומר לדעתו דוקא באופן זה שאפשר לקיים ביד הקטועה, לכך אם נגדמה מעיקרא סוקלים, אבל נגדמה היד עד הכתף — פטור (כ"כ בשו"ת חות יאיר קסז). וצ"ע בנקטעה יד אחת והשניה קיימת.

ולהרמב"ם משמע לכאורה שמדובר נקטעו שתי הידיים ולכך אי אפשר לקיים בעדים כלל אלא באחרים. וצ"ע.

'והתנן היה אחד מהן גידם או אילם או חגור או סומא... שאני התם דכוליה קרא יתירא הוא' —
ואין לומר שבא הכתוב למצוה אך לא לעכב, כי מה נפשך, אם יש להם יד ורגל, הלא ממילא יעשו זאת, ואם אין להם — מה יעשו, אלא ודאי בא הכתוב ללמד עיכוב (עפ"י תורת חיים).

והגרעק"א שהקשה כנראה נקט בסברא דלולא קרא לא הייתי יודע ששניהם צריכים לתפסו ולומר בפני בית דין, הלכך אצטרך קרא למצוה.

יתכן שהתו"ח ס"ל שמסתבר שגם לפי האמת אין צריך ששניהם יעשו זאת בפועל, אלא שיהיו ראויים לכך. ויש לבאר עוד דמשום 'ראוי לבילה' צריך שיהיו ראויים לדבר. ומ"מ צריך קרא, דבלאו הכי לא מסתבר להצריך 'ראוי' בזה, וכמו שכתבו התוס' ביבמות קד: הג"ל.

דף 10

'שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה...' — יש סוברים שצריך שיהיו בית דין מומחים וסמוכין כדי לענוש עונש מיתה. ולכן בתו"ל או בזמן הזה אין ממתים משום סייג וצורך השעה, רק אם גם מצד דין המלכות חייב מיתה. וכן ממתים מלשינים ומסורות, משום דין 'רודף' (עפ"י חדושי הר"ן. ע"ש 'שכבר נתפשט המנהג להרגם' למינים ומסורות. וע' בספר מרגליות הים, מקרים שנהגו למעשה להרוג מסור, ואפילו ביום הכיפורים). עכ"ד.
מאידך, בשו"ת הרשב"א (ח"ה רלח. וע"ע בדבריו בח"ג שצג) כתב להלכה ולמעשה: 'אם יש אנשים רשעים מפורסמים ורצית למתקם, ועוד הם בתמרוריהם עומדים, תמנה עם הזקנים בין להלקות בין לקוץ יד או רגל, ואפילו להמיתו'. וכן כתבו כמה ראשונים בתשובותיהם (ע' בשו"ת הרא"ש יז, ח; סוף כלל כא; ריש כלל קא; שו"ת הריב"ש רלד ועוד). הרי שנחלקו אם יכולים ב"ד שבזמננו לפסוק מיתה בתור הוראת שעה לעשות סייג לתורה.

(יתכן לבאר שמחלוקת זו תלויה ביסוד הדין ומקורו; מדברי הרשב"א שם משמע שלמדו זאת מהאמור אצל הגביא 'אליו תשמעו' — אפילו כשאומר לעבור על דברי תורה בהוראת שעה (וע' יבמות צ: תוד"ה וליגמר). ומכך שלמדים מנביא לב"ד משמע שגדר הדין הוא שצורך השעה הוא המתיר לעבור על ד"ת. ועל כן סובר הרשב"א שגם ב"ד שאינם סמוכים ראויים לעשות זאת, שאין כאן זה דין התלוי בשם 'בית דין' דוקא.

מאידך הר"ן בדרשותיו (יא) הביא דין זה וביאר: 'בזמן שיהיו בישראל סנהדרין ומלך, הסנהדרין לשפוט את העם המשפט צדק לבד, לא לתיקון ענינם ביותר מזה [כלומר הוראת שעה], אם לא שיתן להם המלך כח. אבל כאשר לא יהיה מלך בישראל, השופט יכול ב' הכחות, כח השופט וכח המלך... עיי"ש. ומבואר מזה שסמכות זו לענוש בהוראת שעה, שייכת בעיקרה למלך בלבד ורק כשאין מלך ניתן כח לסנהדרין לעשות זאת במקומו. ושפיר י"ל שהר"ן לשיטתו סובר שלא ניתן כח זה אלא

לסנהדרין הסמוכים, שלהם הרשות נתונה להיות במקום המלך להעמיד במשפט ארץ, ולא לכל ב"ד שיעמוד בכל מקום. מהרב הדר י. מרגולין שליט"א. עוד במקור דין זה — ע' מועד קטן טו. 'מגלן דנצינן ולייטינן ומחינן... והביאו קרא דנחמיה. וע"ע בדרשות בית ישי ח"א סי' טו הערה ב).
להלכה נפסק כדברי הרשב"א, שיש כח לב"ד גם בזמן הזה לענוש ולהמית כפי צורך השעה. (טשו"ע חו"מ ב ועוד, וע' שו"ת מהר"ם לובלין קלח). ובשבות יעקב (קל) צידד שאף הר"ן מודה בשאר עונשים מלבד מיתה. (ע' מקורות נוספים בבירור הלכה).

יצוין עוד בענין זה, מה שכתב הרא"ש בתשובה (סוף כלל כ"א) לאחד שמיאן להתיר עירוב ע"י צורת הפתח: 'ואם לא תתקן המבואות כאשר כתבתי — אני מנדה אותך. ואם היית בימי הסנהדרין היו ממיתין אותך, כי אתה בא לעקור תלמוד שסידר רב אשי ולחלוק על כל הגדולים שהיו עד היום הזה'. ובהמשך כתב בתשובה לתלמידו, שאם אותו אדם לא יחזור בו, צריך לדונו למות בדין זקן ממרה — להלכה ולמעשה, אף בזמן הזה!

[הנה בספר מסילת ישרים הנדפס מכת"י, כתב (ב'סדר הויכוח') דמדת חסידות לחוש במצוות אפילו לדעת יחיד. ושאל, אם כן למה אמרו חכמים לרבי טרפון (במשנה ברכות פ"א) 'כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל? והשיב (בעמ' קעב) דכיון שמחלוקת ב"ה וב"ש היה ענין כבוד בישראל, וסוף סוף נגמר הדבר ונקבע לדורות שהלכה לעולם כב"ה, אם כן קיומה של תורה הוא שגמר דין זה ישאר בתוקפו לעולם ולא יחלש בשום פנים, שלא תעשה תורה ח"ו כשתי תורות, עכת"ד. ויש להעיר שדברי הרא"ש מוסיפים על דברי המס"י, שלא רק במחלוקת ב"ש וב"ה, אלא בכל דין המקובל בבירור מהתלמוד והפוסקים להיתר, עשיית סייג לתורה מחייבת שלא לעוותו ולשנותו, אף לחומרא. וכלשון שכתב הרא"ש: 'כי אנו חייבים למסור נפשותינו על תורת האלקים'. וע' רש"ל שהובא בש"ך יו"ד פ"ט סקי"ז. מהרה"י מרגולין שליט"א].

[מלבד המעשים המוזכרים כאן, ולעיל בשמעון בן שטח, מצינו בש"ס מקרי עונש בהוראת שעה: בב"מ פג: היה ר"ש בן אלעזר הורג ברשעי ישראל בלי עדים והתראה בהורמנא דמלכא; לקמן נח: רב הונא קץ ידא, עיי"ש ברש"י. וע"ע להלן נב: במעשה דרב חמא בר טוביה; רמב"ם סנהדרין יח,ו — על הריגת עכן וגר עמלקי].

*

הנה תשובת הגר"מ פינשטיין וצ"ל, מיום פורים תשמ"א לשר המדינה בארה"ב: מעלת כבוד שר המדינה הנכבד והחביב עלינו מאד, יאריך השם יתברך ימיו ושנותיו וממשלתו בטוב ובנעימים.

ראשית הנני להביע רגשותי באהבה וביראת הכבוד לשר המדינה בדבר רצונו לידיע דעת התורה שניתנה מהשם יתברך על ידי משה רבנו בהבאור בתורה שבעל פה שנמסר מחכמי דור לחכמי דור עד שנכתבה בגמרא ובפוסקים הרמב"ם והשלחן ערוך ועוד שהיא דעה האמיתית, וגם במה שיש לשר המדינה בטחון שאני יודע להשיב האמת והנכון לפי דיני התורה שעל זה יתברך מהשם יתברך בכל.

ועתה אשיב בקצרה, כי בעצם נאמרו בתורה עונשי מיתה לעבירות החמורות מאד כרציחת נפש אדם, ומיני גניבת אדם, ומיני עריות, ועל אחד שעובד עבודה זרה שהוא לשמש ולירח ולעץ ולאבן וכדומה שאז הוא מופקר לעשות כל מה שבלבו ממיני נבלות ואכזריות שבעולם שיבדו הרשעים לטובת עצמם, אבל לא היה זה מצד שנאה לעושי הרע ומצד יראה לקיום העולם, דעל

זה איתא בגמ' (ב"מ פ"ג ע"ב) יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו והלכה כן כדפסק הרמב"ם (ה' חובל פ"ח ה"ט) וכל הפוסקים, אלא הוא שידעו האינשי חומר האיסורים אלו ולא יעברו על זה. ומצד שני יש הדגשה על חשיבותו של כל נפש, ועוד חשבונות, ולכן נצטוינו שלדון דיני נפשות אינם כשרים אלא על פי סנהדרין שנשמכו לזה, ואין סומכין לזה אלא לגדולים ביותר בחכמת התורה וגם גדולים בשאר חכמות, ויהיו ענוים מאד ויראי השם יתברך ושונאי ממון ואוהבי האמת ואוהבים לבריות בזה שהם בעלי טובה ונפש שפלה וחברתן טובה ודבורן ומשאן בנחת עם הבריות ולא יהא שום גנאי ולא שם רע עליהם ורחמנים ביותר. ומטעם זה אין מעמידין זקן מופלג בשנים שכבר נשכח ממנו קצת צער גדול בנים ולא מי שאין לו בנים שאולי חסר לו קצת רחמנות ויכעוס על העוברים יותר מדי. ואנשים גדולים וטובים אלו אין יכולים לדון אלא כשהם עשרים ושלושה סנהדרין, ולבד זה צריכין להושיב לפנין שלש שורות גדולים בתורה מאד אך שעדיין לא הגיעו למדרגת הסנהדרין אבל קרובה להם, שהוא שמירה גדולה כדי שלא יחייבו בטעות, דהא כשיהא נדמה לג' השורות שמזכין בטעות — משתקין אותו ואין שומעין כלל את דבריו. וכן לא שייך לדון דיני נפשות לחייבו אף מאומדנא היותר גדולה שבעולם אלא דוקא על פי שני עדים כשרים שאינם בכלל נוגעים בדבר, ובטח לא ע"י עדים שמבטיחים לפוטרם מעונש אם יעידו על אחרים, אחרי שמוזהירין אותם חומר האיסור דעדות שקר בכלל וחומר איסור רציחת נפש ואיום גדול ביותר, וגם צריך התראה וקבלת התראה, וגם שיאמר בפירוש שאף שידוע כל זה הוא עובר, שלכן לא היה נארע למי שיחייבוהו מיתה אלא אחד לכמה שנים, וגם לא אפשר לדון דיני נפשות אלא כשבית המקדש היה קיים וישבו סנהדרין של ע"א שהם עוד יותר גדולים בלשכת הגזית בביהמ"ק, שלכן לא דנו דיני נפשות אף במדינות שהיה רשות מהמלכות שידונו היהודים לעצמן בדיני התורה, ומ"מ לא היה נמצא כמעט בכל הדורות רוצחים ביהודים מפני חומר האיסור ומפני מה שנתחנכו ע"י התורה וע"י עונשי התורה להבין חומר האיסור ולא סתם היו מתיראים מהעונש כענין של כל דאלים גבר.

וכל זה הוא כשלא הופקר איסור הרציחה אלא שבשביל איזה תאווה גדולה או איזה מריבה על טענת ממון וכבוד עשה זה, אבל מי שהורג נפשות מחמת שהופקר אצלו איסור הרציחה והוא אכזרי ביותר, וכן כשנתרבו רוצחים ועושי רשעה היו דנין למיגדר מלתא למנוע מעשה רציחה שהוא הצלת המדינה...!

*

'בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי' — כלפי מה שאמרו (בברכות) שהקב"ה מניח תפלין, בהן כתוב שבח ישראל, כדי שיזכור כביכול הי"ת תמיד באהבתנו ושנחנו עמו. ולכך בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, אפילו אדם יחידי מהם, כביכול מכבידים ומתישים כח של מעלה, כאילו אינו יכול להטיב עמהם (עפ"י תורת חיים. וקרוב לזה בנפש החיים ב, יא בהגהה). ע"ע דרשות בית ישי ח"א סי' טז (עמ' קטז) וסי' כו הערה ד; עלי שור ח"ב עמ' רט.

'הלינהו לכבודו אינו עובר עליו' — בשו"ת חות יאיר (קלט) הסיק שגם במתים דעלמא, המלין את המת עובר ב'לא תעשה' דאוריתא, שלא מצינו במשנה אסמכתא בעלמא. והקשה מדוע הלינו לכבודו אינו עובר, הלא אין דורשים טעמא דקרא להגביל את הדין ולצמצמו, מה גם שהכתוב עצמו פירש הטעם כי קללת אלקים תלוי, ואיך נאמר שדוקא משום בזיונו אסרה תורה להלין, ולא לכבודו?

קנו

יש מי שכתב שכאן שונה, כי בעצם אין מפורש לא תלין אלא כלפי הנתלה בבית דין. רק מהמשך דברי הכתוב כי קבור תקברנו נתבאר שהאיסור והמצוה מורחבים על שאר המתים מפני בזיונם, בכך שמוטלים ללא קבורה (ע' כתב סופר פ), על כן יש לומר שגם החולקים על רבי שמעון מודים שאין אמור בל תלין אלא משום בזיון ולכך אם לכבודו אינו עובר (עפ"י עלה יונה עמ' קטז).

לא הבנתי הקושיא מעיקרא, שבפשטות לא אסר הכתוב אלא דומיא דתלוי שבזיון הוא למת [וכדלהלן מז]. ואף לדעת המקשה שם דלא נחית לסברא זו, היינו דוקא כלפי בזיון החיים, אבל סברת בזיון המת היינו פשטיה דקרא].

ז'הקרובים באים ושואלים בשלום הדיינין ובשלום העדים, כלומר, שאין בלבנו עליכם שדין אמת דנתם' —

במשפט נאמר בהרבה מקומות ובערת הרע מישראל — דיסוד המשפט הוא ביעור הרע, לצרף ולזכך ולטהר הדברים מכל סיג ומכל פסולת, לבער הרע לגמרי מבלי השאיר שמץ ממנו. וזהו יסוד העונש — שאין המוסר שהקב"ה מיסר את ישראל, מוסר נקם אויב, אלא מאהבה שהוא אוהב אותם כאב את הבן, שדרך המשפט הוא לנקות העולם מן הרעות ע"י עונשים. וזהו כל ענין הגיהנם שהוא רק כור מצרף ומזכך.

וכל עונשי ומשפטי התורה שנמסרו לדיינים, כל עבודתם היא גם כן אך ורק על יסוד זה. חלילה וחלילה אין כאן שייכות לנקימה ונטירה, רק זה גובע מיסוד המשפט.

חז"ל חייבו את קרובי הנהרג לשאול בשלום הדיינים בכדי להראות שאין להם שום טינא ושנאה עליהם, משום שבמשפטי התורה הפסק-דין יוצא בכל מדת האהבה והרחמים מבלי שום נטיה עצמית קלה של הדיינים, אלא משום התכלית של ביעור הרע' (מתוך דעת חכמה ומוסר ח"א פ).

(ע"ב) ז'לא היו מתאבלין' — כי הרוגי בית דין כמומרים להכעיס הם, כיון שמוסרים עצמם למיתה כשמתרים בהם, ואילו לא היה עושה אלא לתאבון, למה לו לומר 'על מנת כן אני עושה' — לכך אין מתאבלים עליהם (עפ"י רא"ש מו"ק פ"ג סב).

'אבל אוננין, שאין אנינות אלא בלב' — אפשר לפרש 'אבל אוננין' — רשות. אבל יש מי שפירש חובה, כי אמנם גדר מצות התורה באבילות היא ההימנעות מהנהגות מסוימות, אך אין זו מהותה של האבילות. רק מהותה ועצם קיומה היא אבילות פנימית. מצב נפשי של אבל ועצבות, וציוותה תורה לבטא זאת ע"י הימנעות מדברים מסוימים. ולכן קרובי ההרוגים, אע"פ שאינם יכולים להתאבל במעשה, כדי שלא תתעכב כפרתו (כדפרש"י), עדיין מחויבים הם בקיום האבילות בלב (עפ"י 'שעורים לזכר אבא מרי ז"ל' ח"ב עמ' קצ).

אין להקשות על כך מדברי רש"י במסכת סוכה (כה. ד"ה טירדא. וכן בכתובות ו: ד"ה אביי) שכתב 'אע"פ שהוא חייב לנהוג אבילות של נעילה רחיצה וסיכה להראות כבוד מתו — אינו חייב להצטער'. ומשמע לכאורה שאבילות הלב אינה חובה אלא רשות, וחייב אבילות אינו אלא בהנהגה המעשית — ש"ל עפ"י מה שפירש הגרשז"א זצ"ל (ע' מנחת שלמה ח"ב צו, ח), שודאי אין להבין כפי ההבנה הפשוטה, שחייבי האבל אינם אלא להראות שמתאבל באופן חיצוני בזמן שאינו מתאבל כאמת, אלא כוננת רש"י כלפי טירדת האבל הפוטרת ממצוה, צער כזה שמונעו מלקיים המצוה, לא חייבה תורה. [וע' בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה לו, ב) שאמנם יש חייב לבכות על קרוביו שמתו, אבל אין חייב צער. וע"ע הגהות ריעב"ץ ושפת אמת שבת קנא:].

'איבעיא להו קבורה משום בזיונא הוא' — הן בזיון המת הן בזיון החיים. ולכך לא אמרו נפקא מינה

אם מוציאים מהם לצורך קבורה בעל כרחם — כי בכל אופן מוציאים; אם משום כפרה או משום בזיון המת (חדושי הר"ן).

מפשט דברי התוס' (ותורא"ש) נראה שסוברים שאין למת בזיון כל ששוכב על מטתו, אפילו לא נקבר. ושמא אף על פי שאין כאן בזיון, מ"מ כבודו בקבורה דלא גרע מהספד, הלכך כופים את היורשים לקברו.

'יקרא דשכבי' — לא שהנפטר שהוא בעולם האמת, זקוק לכבוד שאנו מכבדים לו כאן, אלא גם כבודו של הנפטר נצרך הוא בשביל החיים, לכבד את המת ולקחת מוסר מדרכיו ומעשיו של הנפטר וכדו'. [וכל הנפקותא שבנידון כאן הוא רק לענין אמר לא תספדוה או לאפוקי מיורשין, אבל באמת גם לפי הצד 'יקרא דשכבי' הוא לטובת החיים, כאמור] (עפ"י חכמה ומוסר ח"ב רסב).

ולא כן כתב בספר מכתב מאליהו (ח"ד עמ' 169), זו לשונו:

'... מי שהיה דבוק בחייו בשאיפות הגשמיות, לא רק שמתקשה להיפרד מהם בשעת מיתתו, אלא גם לאחר יציאת הנפש מן הגוף עדיין היא סובלת מאד מזה ומשתוקקת היא לחזור אל הגוף; והיינו יסורי חיבוט הקבר ודין כף הקלע המוזכרים בגמרא (סנהדרין מז: ושבת קנב:). ועיין מה שביאר בזה הגר"א ז"ל (אבן שלמה י, יא).

ומטעמי דיני האבילות הוא להשתתף עם הנפטר בצער זה; היינו שגם אנו מתאבלים עמו על שניטלו ממנו חיי העולם הזה. וגם ענין ההספד, אמרו ז"ל שהוא מטעם 'יקרא דשכבי', היינו שהודיעונו חז"ל שדבר זה הנאה הוא לנפטר, כי עדיין הוא נהנה מהכבוד שנותנים לו בעולם הזה.

ועיין רש"י סנהדרין (מד:): מעשה דבעיא מוכסא, שהיתה סיבה שהחלילו ארונותיהם של החכם והמוכס ולקחו ארונו של המוכס הרשע והספידו עליו בחשבם שזה ארונו של החכם, וזה היה שילום שכר לרשע על דבר טוב שעשה בחייו שעל כן זכה שיקברוהו בכבוד גדול כזה. ולכאורה קשה, איזה כבוד היה זה למוכס, הרי אמרו בפירוש שמכבדים לחכם ולא לו? אלא שמכאן רואים שנשארים בנפש כל אותם הענינים שהיו נמצאים בה בעולם הזה, והרי רואים שהאדם נהנה מהכבוד המדומה שנותנים לו בני אדם אף שידוע היטב שבלבם אין מכבדים אותו כלל אלא שמקויים להשיג ממנו איזו תועלת, ואעפ"כ הוא נהנה מזה ומשתדל בכל מיני תחבולות להשיגו...!

דף מז

'אין קוברין רשע אצל צדיק' — כתב בגליון מהרש"א (יו"ד ססב,ה): 'אין קוברים' — לכתחילה, אבל בדיעבד שכבר קברוהו — אין מפנים. שהרי ודאי לאחר שנתעכל הבשר אין מפנים, שכבר נתכפר (כדלהלן), והרי הפוסקים לא הזכירו חילוק אם נתעכל הבשר אם לאו — משמע שנקטו שבכל אופן בדיעבד אין מפנים.

ואין חילוק לענין זה בין רשעים בשאר עבירות ובין כאלו שאין להם חלק לעולם הבא כמינים ואפיקורסים — אין לפנות בדיעבד. ואולם לענין ישראל הנקבר אצל נכרי, אפשר שאף בדיעבד יש לפנותו (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג קמז).

'אכל חלב והפריש קרבן ונשתטה... אימא כישן דמי' — התוס' מפרשים שאינו כישן ממש, שהרי בשעה שהוא שוטה אין מקריבים ואילו עבור הישן — מקריבים. ברם הרמ"ה כתב שאין ראוי להקריב